

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

ΠΛΕΥΡΑΙ ΤΙΝΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ
ΤΩΝ ΜΑΛΛΙΝΩΝ ΥΦΑΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΝΔΥΜΑΤΩΝ ΕΙΣ
ΤΟ BYZANTION ΜΕΤΑΞΥ 12ου ΚΑΙ 13ου ΑΙΩΝΟΣ

Τοῦ κ. ΛΑΖΑΡΟΥ Θ. ΧΟΥΜΑΝΙΔΗ

Τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς 'Ανωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς Πειραιῶς

'Η παραγωγὴ τῶν μαλλίνων ύφασμάτων καὶ ἐνδυμάτων εἰς τὸ Βυζάντιον ἔξηρτάτο ἐκ τῆς πηγῆς τῆς πρώτης ὅλης τῆς κτηνοτροφίας, δι' ὃ καὶ τὰ αἰγοπρόβατα ἐτύγχανον ἴδιαιτέρας περιποιήσεως. Ἐποτίζοντο εἰς πηλίνην λεκάνην ἢ ἔυλίνην ἐπιμήκη τοιαύτην, καλουμένας ἀμφοτέρας ποτίστρας καὶ ἐτρέφοντο πλὴν τοῦ χόρτου τῶν λειβαδίων καὶ μὲ τριφύλλιον (μηδικήν ἢ μηδικάριον) ἢ μὲ τρυφεροὺς κλάδους τῶν θάμνων κυτίσσου⁽¹⁾, ἢ δὲ τροφή των πολλάκις ἡλατίζετο, ἵνα γίνη δυναμοτικωτέρα. Οἱ Πόντιοι ἔλεγον εἰς τὴν διάλεκτόν των «ἄλατίζω τὰ ζῶ»⁽²⁾. Ἀπαντα τὰ ζῶα ἔφερον βούλλαν ὡς σημεῖον ἴδιοκτησίας, ἐβόσκοντο δὲ ὑπὸ ποιμένος ἔχοντος βοηθὸν (πιστικόν)⁽³⁾.

'Ἐκ τῶν ἀσθενειῶν τῶν ζῶων ἔπασχε καὶ τὸ ἔξ αὐτῶν προϊὸν ἔριον. Οὔτως ἔκτος τῆς βδέλλας, ἡτις ἐκτύπα εἰς τὸ ἡπαρ των καὶ ἡ ὁποίᾳ διὰ ποτίσματος μὲ δυνατὸν δξος ἢ ἔλαιον ἡδύνατο νὰ ἀντιμετωπισθῇ, ἀσθένεια σοβαρὰ ἐπίσης ἦτο καὶ ἡ κραύρα, πυρετὸς μετὰ πόνου καὶ ἡ σγκράβα, ἡτις προύξενει κνησμὸν τοῦ δέρματος. Πλὴν τῶν ἀσθενειῶν τούτων τὰ πρόβατα προσεβάλλοντο καὶ ἀπὸ τὰς φθείρας ἢ κρότωνας, δι' ὃ καὶ οἱ βυζαντινοὶ ἐβραζον ρίζας ἐκ σφενδάμνου καὶ τὰς κουρά τοῦ ζῶου ἔχουν τὸ χλιαρὸν ὑγρὸν ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀφοῦ ἀνέξαιον τὸ ἔριον τοῦ ζῶου ἔχουν τὸ χλιαρὸν ὑγρὸν ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ζῶου⁽⁴⁾.

'Ἡ κουρά τοῦ ζῶου ἐγένετο μετὰ προσοχῆς, τὸ δὲ ἔριον ἐκαθαρίζετο μὲ ἔλαιον

1.2. Φ. Κουκουλέ : Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός, 'Αθῆναι, τόμ. Ε' (1952), σελ. 314 κ. ἐπ.

3. Φ. Κουκουλέ : Τόμ. Ε', σελ. 320 - 1.

4. Φ. Κουκουλέ : Τόμ. Ε', σελ. 317.

καὶ χοίριον λίπος⁽¹⁾ ἥ καὶ μὲ εἰδικὴν βοτάνην, τὸ στρούθιον (*herba lanaria*). Ἐπίσης τὰ ἔρια ὑπὸ τῶν ἐριοπλυτῶν ἔθυμίοντο μὲ θεῖον, τὸ δποῖον πλὴν τῆς δυσαρέστου δσμῆς προεκάλει ἐνίοτε καὶ πυρκαιάς⁽²⁾.

Ἐκ τῶν εὐτελεστέρων ἐρίων ἡσαν τὰ βραχέα τοιαῦτα καὶ τὰ ἐναπομένοντα μετὰ τὸ λανάρισμα.

Τὰ χρώματα μὲ τὰ δποῖα οἱ βυζαντινοὶ βαφεῖς ἔβαφον τὰ ὑφάσματα ἐκαλοῦντο βάμματα ἥ καὶ ἄνθη τῶν βασιλέων ἥ ἀνθιθιάφων, δταν δὲ οὗτοι ἔχρησιμοποίουν κακῆς ποιότητος χρῶμα τὰ ἔρια ἐκαίοντο, διότι καθίστατο ἀσθενής ἥ ὕφασις τῶν. Δι' ὅ καὶ οἱ βαφεῖς (ἀνθινῶν ἐρίων βαφεῖς) ὑπέκειντο εἰς διαφόρους ποινάς, τῆς πράξεως των χαρακτηριζομένης ὡς ἴδιαιτέρως βλαβερᾶς. Μία τοιαῦτη ἦτο ἡ βαφὴ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ χοίρου, ὅπότε καὶ ἡ τιμωρία ἦτο ἡ χειροκοπή⁽³⁾.

Τὰ χρησιμοποιούμενα χρώματα ἡσαν τὸ λευκόν, τὸ βυσσινόν, τὸ κίτρινον, τὸ μέλαν, τὸ βαθέως μέλαν (κοραξόν), τὸ φαιόν, μύνον (προφανῶς ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ μυός), τὸ ίόχρουν (ἀγηθιναέριον), τὸ βένετον, τὸ γαλάζιον, τὸ ἐρυθρόν, τὸ ἐκ τοῦ κρεμέζου⁽⁴⁾ (κοκκοβαφῆς) καλούμενον κόκκινον, ροήσιον (ἐκ τοῦ χρώματος τῆς ροιᾶς), τὸ βαθέως ἐρυθροῦ χρώματος δξέον, τὸ λαμπροῦ ἐρυθροῦ χρώματος (σκαρλατον), τὸ χλωρὸν ἥ πράσινον, τὸ μήρσινον (ἔχον τὸ χρῶμα τῆς μυρσίνης) καὶ τὸ χελιδονοειδὲς (ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ πτερώματος τῆς χελιδόνος)⁽⁵⁾.

Πλὴν τῶν φυτικῶν χρωμάτων καὶ τοῦ κρεμέζου οἱ Βυζαντινοὶ ἔχρησιμοποίουν διὰ τὴν βαφὴν τῶν ὑφασμάτων καὶ τὰ ἐκ τοῦ κογχυλίου τῆς πορφύρας χρώματα, ἀτινα ἔβαφον τὴν μέταξαν, τὸ ἔριον καὶ ἐνίοτε τὸ λίνον⁽⁶⁾. Τὰ κογχύλια αὐτὰ ἐπρομηθεύοντο ἐκ τῆς Τύρου, τῆς Σιδῶνος, τῆς Λακωνικῆς, τῆς Εὐβοίας καὶ ἐκ τῆς Σαρδοῦντος, ἐκαλοῦντο δὲ καὶ θαλασσόβαφα ἥ θάλασσαι. Τὰ μὲ πορφυροῦν

1.2. Φ. Κουκουλέ : Τόμ. Β' (1948) σελ. 190 «... ἔστι δὲ ἀπὸ τούτων οὐκ δλίγη βλάβη καὶ κίνδυνος. Θυμιῶσι γάρ πολλάκις τὸ θεῖον καὶ πρῶτον μὲν ἡ τούτων δδμὴ ἀηδῆς οὖσα πολλὴν δυσωδίαν τοῖς ἐνοικοῦσιν παρέχει· πολλάκις δὲ καὶ θυμῶσις ἐνδσιν... τὸ πῦρ καὶ τὸ θεῖον καὶ ἀπὸ τούτων συνεχῆς καθίσις προσγίνεται τοῖς οἰκήμασι τοῖς παρακειμένοις» ('Αρμενοπούλου : 'Εξάβιβλος Βιβλίον 2, 21).

3. Λέοντος Σοφοῦ : Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον 8, 4. Οἱ βαφεῖς, ὡς οἱ Ἐριοπλυται, ἥτο δυνατὸν νὺ προκαλέσουν πυρκαιάν «Ἡ τῶν Θερμοβρόχων καὶ Βαφέων ἐργασία διὰ πυρός, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ συνεχῆς οὖσα τοὺς ἐπικειμένους οἰκους λυμαίνεται»... «καθὼς γάρ εἰρηται' πολλὴ τε καὶ συνεχῆς οὖσα ἡ καθίσις οὐ μόνον λοιμὸν τοῖς ἐπικειμένοις τίκτει, ἀλλὰ καὶ κίνδυνον αὐταῖς ταῖς δποίαις ἀπὸ τοῦ πυρός προστίθεσι» ('Αρμενοπούλου : 'Εξάβιβλος Β2, 18).

4. Τοῦτο προήρχετο ἐκ τοῦ ἐντόμου κηκίδος καὶ τοῦ ὁποίου ζωηρὸν ἐμπόριον συναντῶμεν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας (Λ. Θ. Χουμανίδη : Μαθήματα Ἰστορίας Οἰκονομικοῦ Βίου, 'Αθῆναι, 1969, σελ. 416).

5.6. Περὶ τούτων εἰς Φ. Κουκουλέ : καὶ «Περὶ βυζαντινῶν φορεμάτων» εἰς «ΕΕΒΣ» 13, 89 καὶ εἰς «Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός», τόμ. Στ., σελ. 268 - 269. Τὰ κογχύλια ταῦτα ἡλιεύοντο ὑπὸ εἰδικῶν πρός τοῦτο ἀλιέων (κογχυλευτῶν). 'Ἡ ἀρχαιοτέρα συντεχνία ἐν Βυζαντίῳ (5ος αἰών) ἥτο ἡ τῶν βαφέων πορφύρας (Tamara Talbot Rice : Everyday life in Byzantium, London 1967, σελ. 124). 'Απὸ τοῦ 10ου αιῶνος ὅμως τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο ἥτο ἐλεύθερον, διεκρίνοντο δὲ ἴδιαιτέρως οἱ ἔβραιοι (L. Brehier : σελ. 288).

βάμμα βεβαμμένα ύφασματα ἐκαλοῦντο βλαττία⁽¹⁾ δεδομένου δὲ ὅτι ὑπῆρχε καὶ ψευδῆς πορφύρα ἐκ διαφόρων φυτῶν⁽²⁾, τὰ μὲ ἀληθινὴν πορφύραν βεβαμμένα ἐκαλεῦντο ὀλόβητρα ἢ ἀληθινά⁽³⁾. Πάντων δὲ τῶν χρωμάτων τὸ πλέον ἀρεστὸν ἦτο τὸ κυανοῦν τῆς Περσίας⁽⁴⁾. Μετὰ τὸν χρωματισμὸν τῶν ύφασμάτων ταῦτα ἐφέτο δικαιονοῦν τῆς Περσίας⁽⁵⁾. Μετὰ τὸν χρωματισμὸν τῶν ύφασμάτων ταῦτα ἐφέτο πρὸς προφύλαξιν εἰς τὰς ἀποθήκας ἢ εἰς κασσέλας ἀφοῦ τὸ πρῶτον ἐκαροντο πρὸς προφύλαξιν εἰς τὰς ἀποθήκας ἢ εἰς κασσέλας ἀφοῦ τὸ πρῶτον ἐκαροντο πρὸς προφύλαξιν εἰς τὰς ἀποθήκας ἢ εἰς κασσέλας⁽⁶⁾.

* * *

Τὰ φορέματα τῶν βυζαντινῶν διέφερον κατὰ κοινωνικὰς τάξεις καὶ ἐπαγγέλματα καὶ φυσικὰ τὰ ἀνδρικὰ τῶν γυναικείων⁽⁷⁾. Τὰ φορέματα ταῦτα ἥσαν ἐκ λίνου, μετάξης καὶ ἐρίου. Αἱ στολαὶ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ στρατιώτων ἥσαν ἐκ λίνου ἢ ἐρίου⁽⁸⁾ ὑπῆρχον ὅμως καὶ λινοβάμβακα, λινομέταξα καὶ λινόμαλλα. Τὰ τελευταῖα ἀναφέρονται ως μικτὰ ἐκ λίνου καὶ ἐρέας⁽⁹⁾. Ο Δημήτριος⁽¹⁰⁾ Χρυσολωρᾶς μᾶς ἀναφέρει «διαφανῆ ύφασματα ἐκ λίνου καὶ μετάξης ὁμοῦ»⁽¹¹⁾ καὶ οἱ Ἰωάννης Χρυσόστομος διὰ «τὰ ὑπὸ τοῦ ἐρίου τῶν προβάτων ἐνδύματα» καὶ τὰ «ἀπλᾶ καὶ ἔξι ἐρίου ύφασμένα ἴματα»⁽¹²⁾.

Τὰ μάλινα ύφασματα κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν προωρίζοντο κυρίως διὰ τὴν ἐνδύμασίαν τῶν πτωχῶν τάξεων⁽¹³⁾, τῶν μοναχῶν καὶ ως ἀνωτέρω ἀνεφέρθη διὰ τὸν στρατόν, ἐνῷ οἱ ναυτικοὶ καὶ οἱ κυνηγοὶ καὶ βουκόλοι ἐπίσης ἐφόρουν διὰ τὸν στρατόν, ἐνῷ οἱ ναυτικοὶ καὶ οἱ κυνηγοὶ καὶ βουκόλοι ἐπίσης ἐφόρουν τοιαῦτα ἐνδύματα⁽¹⁴⁾. Δι’ ὅ καὶ ἡ παραγωγὴ ἐριούχων ύφασμάτων ἦτο εἰς τῶν σπουδαιοτέρων παραγωγικῶν κλάδων τοῦ Βυζαντίου, μολονότι οὐχὶ ἀνωτέρα τῶν ἐκ βάμβακος καὶ λίνου, τούτων δὲ ἀνώτερα ἔθεωροῦντο τὰ μετάξωτά ύφασματα⁽¹⁵⁾.

1.2. L. Brehier : Αὐτόθι. Κοινότα τοῦ χρώματος τούτου ἥρχοντο καὶ ἐκ Πολωνίας.
(L. Brehier : σελ. 188).

3. Φ. Κουκούλε : Τόμ. B', σελ. 40 καὶ εἰς J. Ebersolt : Les arts somptuaires de Byzance, étude sur l'art impérial de Constantinople, Paris, 1923, σελ. 57.

4. J. Ebersolt : σελ. 11.

5. Ἰωάννης Χρυσόστομος : Patrologia Graeca, ἔκδ. Migne 56, 587 καὶ 63, 145.

6. Ο Κουκούλες ἀναφέρει χωρίον ἐκ τοῦ Ὄνειροκρίτου τοῦ Ἀχμέτ τὴν φρᾶσιν «γυνὴ ἔαν ίδῃ ὅτι ἐφὼρε: στολὴν ἀνδρὸς εἰς δόξα: αὐτῆς ἔσται» (Φ. Κουκούλε : Τόμ. B'. σελ. 9).

7. Ο βάμβαξ ἐκαλεῖτο καὶ ἐριόχυλον (ἐριον ἐκ ξύλου κατὰ Ἡρόδοτον) ἢ βύσσος ἢ βαμβάκιον, κατὰ Σουΐδαν ἢ Σουδαν δὲ πάμβαξ ἢ παμβακίς.

8. Φ. Κουκούλε : Τόμ. B', σελ. 23.

9. Ὑπῆρχον καὶ τὰ μετά χρυσῶν κλωστῶν ύφασμένα ἢ τὰ λινόχρυσα (Θεοφάνους : Χρονογραφία ἔκδ. De Boor 244, 22, 25).

10. Σ. Λάμπρου : Παλαιολόγεια, Πελοποννησιακά, 3, 230.

11. Ἰωάννης Χρυσόστομος : Patr. Gr. 53, 150 καὶ 63, 200.

12. Tamara Talbot Rice : "Εν. ἀνωτ. σελ. 136.

13. Φ. Κουκούλε : Τόμ. B', σελ. 24.

14. Ἡ μετάξα ἥρχετο ἐκ Κίνας, ἐπὶ Ιουστινιανοῦ δὲ ἦτο κρατικὸν μονοπάλιον ἀφεθείσης τῆς παραγωγῆς της ἐλευθέρας κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα ἐκτὸς ὠρισμένων ἔξαιρέσεων ἐπὶ μετάξωτῶν τῆς παραγωγῆς της ἐλευθέρας κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα ἐκτὸς ὠρισμένων νῦν παράγη αὐτὸ τοῦτο τὸ Κράτος (G. Ostrogorsky : Histoire de l'Etat Byzantin, Paris, 1956, σελ. 105 καὶ S. Runciman: Byzantine Civilization, London, 1954, σελ. 126). Ἐπὶ Ιουστινιανοῦ σπουδαιοτάτη δόδος τοῦ ἐμπορίου μετάξης ἦτο ἡ ἀπὸ Κίνας μέσῳ Κεϋλάνης ἄντις ἔφερεν εἰς Ἀκαμπα, διοπού ὁ λιμὴν Αῦλα, ἐνθα ἥσαν ἐγκατέστησαν ἡ Κίνας μέσῳ Κεϋλάνης ἄντις ἔφερεν εἰς Ἀκαμπα, διοπού ὁ λιμὴν Αῦλα, ἐνθα ἥσαν ἐγκατέστησαν

Τὰ ἔξ ἑρίου, προβάτου, ἢ αἰγάδος προερχόμενα ἐκαλοῦντο καὶ αἰγνόμαλλα, ἐνῷ αἰγνομέταξα τὰ ἔξ ἑρίου αἰγάδος καὶ νήματος μετάξης, τὰ δὲ ἐκ τριχῶν ταύρου κιλίκια⁽¹⁾. Τὰ ἔξ ἑρίου κάστορος ὑφάσματα (χάσδια) ἡσαν λίαν πολυτελῆ, ως ἐπίσης καὶ τὰ ἐκ καμήλου, τὰ καλούμενα τζαμηλότια⁽²⁾. Ἐπίσης παρήγοντο ἐκ τῶν κατωτέρας ποιότητος ἑρίων ὑφάσματα χονδροειδῆ καλούμενα κέντουκλα⁽³⁾. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὰ ὑφάσματα τὰ μετά χρυσῶν νημάτων ὑφασμένα (χρυσοῦφαντα ἢ διάχρυσα) ταῦτα ἡσαν βαρέα δι' ὅ και ἔχαρακτηρίζοντο ἀσήκωτα⁽⁴⁾.

Γενικῶς τὰ φορέματα τῶν βυζαντινῶν διηροῦντο εἰς δύο κατηγορίας, τὰ πολυτελῆ ἢ κόσμια⁽⁵⁾ καὶ τὰ κλοινὰ ἢ παγανά εἰς ἢ βασικῶς ἀνήκον τὰ μάλλινα.

Ἡ ἔξτερική ὄψις τοῦ ὑφάσματος ἐκαλεῖτο πρόσωπον καὶ μονοπρόσωπον τὸ ἔχον μίαν καλὴν πλευράν, ἐνῷ τὸ ἔχον δύο, διπρόσωπον⁽⁶⁾. Τὰ μὴ ἔγχρωμα ἐκ τῶν ὑφασμάτων ἐκαλοῦντο ἄσημα, ἐνῷ τὰ ἔγχρωμα χροακά⁽⁷⁾. Ἐκ τῶν ὑφασμάτων δνομαστὰ ἡσαν τὰ βασιλικά ἐνδύματα ὁφφικιάλια, ως ἐπίσης καὶ τὰ περίφημα σκαραμάγγια, τινὰ τῶν ὅποιων ἡσαν καὶ λευκά⁽⁸⁾. Διότι τὰ σκαραμάγγια ἡσαν διαφόρων χροιῶν καὶ πολλῶν τεμαχίων (δίσχιστα) μὲ πορφύραν δὲ ἐστολισμένα (διβλάττια)⁽⁹⁾. Ἐπίσης οἱ βυζαντινοὶ ἐφόρουν ἀνάλογα πρὸς τὸ ἐπάγγελμά των ἐνδύματα (ἄλιες, κυνηγοί, κλπ.), τὰ πολυτελέστερα τῶν ὅποιων ἡσαν τὰ σκαράνικα ἐκ χρυσοκεντήτου Brocard (χρυσοϊκά) ἐνίοτε καὶ μὲ μαργαρίτας πεποικιλμένα (περίχυτα)⁽¹⁰⁾.

Οἱ βυζαντινοὶ προετοίμων τὰ λεπτὰ ὑφάσματα, ως ἄλλωστε τοῦτο συνέβαινε καὶ μὲ τοὺς Ρωμαίους. Οὕτω συναντῶμεν λινὰ ὑφάσματα (ἀνεμίσια) καὶ ἄνευ χειρίδων φορέματα (ἀνάρριχτα) κατάστικτα ἐκ ποικίλων λίθων καὶ μαργάρων καὶ ἔτερα λεπτὰ μεταξωτὰ φορέματα ὀθόνια καλούμενα, ἔνεκα τῆς λευκότητός των,

τεστημέναι τελωνειακαὶ ἀρχαὶ εἰς τὴν πρὸ αὐτοῦ κειμένην νῆσον Ἰοτάβην (W. Heyd : *Histoire du commerce du levant au Moyen Age*, Leipzig, 1903, vol. 1, σελ. 10). Τὴν εἰσαγωγὴν τῆς μετάξης (522) ὁ Fanfani θεωρεῖ ως ὑποβοηθήσασαν τὸ βυζαντινὸν ἐμπόριον διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ, ἐνῷ συγχρόνως ἐδημιούργησαν ἐλπίδα ὀρθοπόδησεως καὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς Δύσεως, ἡτις ἡτούμην νὰ δεχθῇ τὴν ζωογόνον πνοήν ἔνεκα τῶν συνδετικῶν τῆς κρίκων μὲ τὸ Ἀνατολικὸν Κράτος (A. Fanfani : *Storia Economica*, Milano, 1956, σελ. 44). Περὶ τούτων ἐκτενέστερον εἰς τὴν μελέτην μου : *Staatwirtschaft und Handel in Byzanz* εἰς «Scripta Mercaturae», Munchen, 1971 - 1972).

1. Ὁ M. Βασίλειος ἀναφέρει ὑφάσματα καὶ ἐκ πίστης (Patr. Grec. 29, 161 καὶ 31, 289), δὲ Ἱωάννης Χρυσόστομος καὶ ἐκ λαγωσῶν (Patr. Gr. 70. 708).

2. Φ. Koukoulé : Τόμ. B', σελ. 25.

3. Φ. Koukoulé : Τόμ. B', σελ. 23.

4. Φ. Koukoulé : Τόμ. B', σελ. 27.

5. Εἰς ταῦτα δέοντας περιλάβωμεν καὶ τὰ μετά μαργάρων πεποικιλμένα (περιμάρμαρα, λιθένδυτα, περιμάργαρα, μαρμαρένδυτα) (Φ. Koukoulé : Τόμ. B', σελ. 31).

6. Φ. Koukoulé : Αὐτόθι, σελ. 33.

7. Φ. Koukoulé : Αὐτόθι, σελ. 34.

8. Μὲ τὸ χρῶμα αὐτὸ τὰ ἐφόρουν τὸ Πάσχα (N.P. Kondakov : *Les costumes orientaux à la cour Byzantine* εἰς «Byzantine Revue Internationale des Études Byzantines», tome I, 1923, σελ. 13 καὶ εἰς P.F. Phourikes : Περὶ τοῦ ἐτόμου τῆς λέξεως σκαραμάγγιον καβάδιον, σκαράνικον εἰς «Λεξικὸν Ἑλληνικῆς Γλώσσης» VI, 123, σελ. 144 - 474).

9. N. P. Kondakov : σελ. 16.

10. N. P. Kondakov : σελ. 17.

ώς καὶ ἔτερα φορέματα ἐκ λεπτῶν ὑφασμάτων (ἀράχνια), διὰ χιτῶνας (ἀραχνώδεις) (¹). Κατὰ τὸν χειμῶνα ὅμως ἐφόρουν πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ψύχους μαλλίνους ἐπενδύτας (²).

‘Η χλαμίς τῶν ἀρχαίων συναντᾶται καὶ κατά τους βυζαντινούς χρονούς ὑπὸ τὸ δῆμο μανδύας ἢ μανδίον ἢ μαντίν ἢ σαγίω⁽³⁾, ὃς ἐπίσης καὶ ἡ ἐσθῆτης ἡτις ἡτο χρώματος ροδόχρου, καλουμένη καὶ κολόβιον καὶ ἡτις ἐφορεῖτο ὑπὲρ τὸν χιτῶνα, καὶ ἡτο συνήθως ἐκ μετάξης. Ἐπίσης αἱ βυζαντιναὶ κατότεραι τάξεις ἐφόρουν ἀπλᾶς ἐσθῆτας, αἵτινες ἐκαλοῦντο μοναπλᾶ, ἐνῷ τὰ διπλᾶ ἢ δίμιτα κατεῖχον ὑψηλοτέραν θέσιν⁽⁴⁾. Ὁ χιτὼν ἡτο ἐκ βάμβακος ἢ καὶ μετάμνιος (οὔσιος), τὸ δὲ ὑπὲρ τὸν χιτῶνα φορούμενον ἡτο τὸ ἴμάτιον, τὸ διποῖον εἰς τοὺς πλουσίους ἡτο χρυσοῦφαντον σηρικόν⁽⁵⁾. Ἀναλόγως δὲ τοῦ στήμονος καὶ τοῦ πλάτους τοῦ ὑφάσματος τοῦτο ἐκαλεῖτο καὶ ἔξαπολον, δεκάπολον καὶ δωδεκάπολον⁽⁶⁾. Ἡ ἐξέλιξις σημασίας τῆς λέξεως ἴμάτιον ἐδήλου τὸ ὑποκάμισον ἢ ἐπικάμισον (ἐπενδύτης κατὰ Σουίδαν ἢ Σούδαν) καλούμενον καὶ ἐπισάρκιον. Ἐπὶ Φράγκων εἰσήχθη καὶ τὸ κουρτσοβράκιον (τὸ σημερινὸν κοντοβράκιον)⁽⁷⁾.

Πλὴν τοῦ μαλλίνου ἐπενδύτου, ἐφόρουν καὶ τὴν σκλαρινα, εἰσος περιττοῦ
ἄνευ χειρίδων καὶ τὸ σφικτούριον τὸ δόποιον ἵτο ἐπανωφόριον ἢ πλατὺς μανδύας
σφιγγόμενος διὰ λουρίου, χρησιμοποιούμενος καὶ ὡς χιτών δν ἔφερον οἱ μονα-
χοί⁽⁸⁾. Οὗτοι ἐπίσης ἐφόρουν ἕτερον μάλλινον ἔνδυμα τὸν λεβιτῶν ἢ ὑποκορι-
στικῶς λεβιτωνάριον δὲ δόποιος ἐφορεῖτο ὑπ' αὐτῶν, κατὰ Σουίδαν ἢ Σούδαν, ὡς
χιτών⁽⁹⁾. Ἐκ τῶν μαλλίνων πάντως ὑφασμάτων δέον δπως ἀναφέρωμεν καὶ τὰ
ναρθήκια εἰς τὰ δόποια κατὰ τὴν ὑφανσίν των ἐτοποθέτουν κατὰ μῆκος τοῦ στιμω-
νίου βεργίον ἢ καλάμιον (νάρθηξ), ὥστε μετὰ τὴν ἀφαίρεσίν του νὰ μένουν αἱ
θηλέαι, ἢ δὲ ἐπιφάνεια νὰ μένῃ δακτυλιοειδῆς⁽¹⁰⁾.

Οι πωληταὶ τοῦ ἐρίου ἐκαλοῦντο ἐριοπάλαι καὶ οἱ λαρυγγῖαι γοὶ οἵτινες ἔχρησιμοποίουν ὑφαντικοὺς ἴστοντος ἢ ἐργαλεῖα⁽¹⁾ ὡς καὶ ἄτρακτον ἢ ἄδρακτον ὡς καὶ μὲ διπλᾶ ὅργανα μὲ κεκαμμένους ἥλους (λανάρια) ἀτινα εἰργάζοντο εἰδικοὶ πρὸς τοῦτο τεχνῖται (λανάριοι ἢ κτενισταὶ)⁽²⁾. Ἐπίσης εἰς τὰς οἰκίας συναντῶμεν τὴν ἡλακάτην καὶ τὸν ἀργαλεῖόν.

1.2. Ἐνταῦθα δέον δπως ἀναφέρωμεν δι τη λεπτότατα ὑφάσματα ησαν και τα αναπεταρια και τα σηρικα μεταξωτα ώστε να καλούνται και «κατα πρόφασιν ἐσθῆται» (M. Βασιλειος, Patr. Gr.: 31, 972 και Χρυσόστομος, Patr. Gr.: 62, 542). Περι δωλω τούτων εις Λεόντου Σοφού: Το «Ἐπαρχικὸν Βιβλίον 4, 1 και εις Φ. Κουκουλέ: Τόμ. ΣΤ', σελ. 275, 278. «Ἐπίσης ὑπῆρχον φορέματα βαμβακερά (κουτνίν), ἄτινα είχον τὸ στήμονα ἐκ βάμβακος, τὸ δὲ ὑφάδιον ἐκ μετάξης (ἀτλάζη), συναντῶνται δὲ και μὲ τὴν ὀνομασίαν «ζεντουνί», ὑφανόμενα διὰ τὸν στολισμὸν τῆς κάτω ἄκρας τῶν γυναικείων ὑφασμάτων, δπερ ἐφόρουν ως μεσοφόριον, δείγμα κοινωνικῆς εὐημερίας (Φ. Κουκουλέ: ΕΠ, 1955, σελ. 270).

ουλέ : Τόμ. ΣΤ' (1955), σελ. 270.

ποίου διώτου μ' ἐποίκες» (ἀναφ. ὑπὸ Φ. Κουκούλε: Τόμ. ΣΤ', σελ. 273).

διμιτον μ εποικει, Τόμ. ΣΤ', σελ. 282.

6. Λέοντος Σωφροῦ: Τὸ Ἐπαρχικὸν Βίβλιον σ. 285 - 293.

7.8.9.10. Φ. Κουκουλέ : Τόμ. ΣΤ', σελ. 285

1. Αέροντος Σοφοῦ : Τὸ Ἐπαρχιακὸν Βίβλον (1248) σελ. 191.

12. Φ. Κοκκολέ : Τόμ. B', (1948), σελ. 191.

Έκ τῶν συνήθων ραπτῶν (βρακαρίων) ἀνώτερος ἦτο ἡ βεστιοπράτης καὶ ἔκαλείτο ράπτης διὰ τὰς περιπτώσεις κατασκευῆς ἐνδυμάτων ἢ ἔριου ἢ μετάξης⁽¹⁾.

Τὰ καταστήματα ἄτινα ἐπώλουν τὰ μάλλινα ὑφάσματα ἐκαλοῦντο τζοχαρεῖα⁽²⁾. Οἱ πωληταὶ (πράται) καὶ αἱ πωλήτραι (πράτραι)⁽³⁾ αἴτινες ἐπώλουν ἔρια νενησμένα⁽⁴⁾ εἰχον καθωρισμένην θέσιν εἰς τὴν Πόλιν, δὲν συνέβαινεν δῆμος τὸ ἴδιον διὰ τὰ μάλλινα ὑφάσματα δῶν διόπτης πωλήσεως φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο καθωρισμένος.

Αἱ τιμαὶ τῶν χιτώνων ἐκυμαίνοντο ἀπὸ 8 ἔως 32 νομίσματα ἀναλόγως τῆς ποιότητος⁽⁵⁾.

* * *

Τὰ ὑφάσματα παρήγοντο εἴτε διὰ τῶν ἐργαστηριακῶν μονάδων εἴτε ἐν τῷ οἴκῳ. Εἰς τὰς συντεχνίας περιλαμβάνεται καὶ ἡ τῶν πρανδιοπρατῶν εἰς ἣν ἀνήκουν καὶ τὰ μάλλινα ὑφάσματα μολονότι ταῦτα κυρίως λαϊκῆς καταναλώσεως ὑφαίνοντο κατ' οἶκον. Καὶ μόνον τὰ προοριζόμενα διὰ τὸν στρατὸν ἀνῆκον εἰς ἐργαστηρία κρατικοῦ διοικητικοῦ μονοπωλίου⁽⁶⁾.

Τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς συντεχνίας πληροφορούμεθα ἐκ τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου τοῦ ἀποδιδομένου εἰς τὸν Λέοντα Σοφὸν (886 - 914) εἰς δὲ περιλαμβάνονται τὰ περὶ τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐφ' οὐδὲν ἐστηρίζετο ἡ παραγωγική δραστηριότης τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους μέχρι τέλους του.

Ἡ ἐργαστηριακὴ παραγωγὴ εἰς τὸ Βυζάντιον, παρὰ τὴν ὑπαρξίν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων, πλὴν ἐλαχίστων ἔξαιρέσεων, δὲν παρουσιάζει μεγάλην ἀνάπτυξιν, δι' ὃ καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν ἡ ἐργασία ἦτο ἐκείνη ἥτις ἔπαιξε τὸν βασικὸν ρόλον καὶ οὐχὶ τὸ κεφάλαιον⁽⁷⁾, ἥσκετο δὲ εἴτε διὰ κρατικῶν ἐργαστηρίων (μονοπωλίων)⁽⁸⁾, εἴτε ὑπὸ ίδιωτῶν παραγωγῶν ἐλευθέρων εἴτε ὠργανωμένων εἰς συντεχνίας. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἐπαγγέλματα τόσον οἱ ἐπαγγελματίαι δσον καὶ οἱ ἀπόγονοι τῶν ἤσαν προσδεδεμένοι εἰς αὐτά. Ἐπίσης ὑφίστατο δόπωσδήποτε ἐλευθερία τιμῶν καὶ συναγωνισμός, παραγωγὴ διὰ τὴν ἀγορὰν ἀλλὰ καὶ παρέμβασις τοῦ Κράτους ὑπὲρ τῶν οἰκονομικῶν σκοπῶν του. Οὕτω, τὸ Κράτος ὑπεισήρχετο εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν δρων τῆς ἀγορᾶς λαμβάνον μέτρα κατὰ τῆς αἰσχροκερδείας, τῆς νοθείας καὶ ἔναντι ἐκείνων οἵτινες ἐχρησιμοποίουν ἐλλειπή μέτρα καὶ σταθμὰ (παρακαμπανίζοντες) κλπ.⁽⁹⁾. Ὁ κρατικὸς ἔλεγχος ἐπέβαλε διαφόρους ἀπαγο-

1. Φ. Κουκούλε : Τόμ. Β', σελ. 23.

2. L. Brehier : *La civilisation byzantine*, Paris, 1950, σελ. 186.

3. Φ. Κουκούλε : Τόμ. Β', σελ. 241.

4. Φ. Κουκούλε : Τόμ. Β', σελ. 232.

5. Φ. Κουκούλε : Τόμ. Β', σελ. 31.

6. L. Houmanidis : *The Public Finances in Byzantium* εἰς «Revue Internationale d'Histoire de la Banque», Γάνενε, 1968, Vol. I, σελ. 207.

7. Λ. Θ. Χουμανίδη : Μαθήματα Ἰστορίας Οἰκονομικοῦ Βίου, 'Αθῆναι, 1969, τεῦχος Β', σελ. 238, Α. Διομήδη : 'Η Βυζαντινὴ Οἰκονομία καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς παρεμβάσεως, σελ. 3.

8. Φ. Κουκούλε : Τόμ. Β', σελ. 252 - 253.

9. Κατά τὸν 10ον αἰῶνα, γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου, ὅτι ἀπηγορεύετο ἡ πώλησις μετάξης εἰς Ἐβραίους πρός μεταπόλησιν ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς καὶ τοὺς σηρακρίους νὰ ἔχαγουν δούλους ἢ ἐργάτας γνωρίζοντας τὴν τέχνην τῆς μετάξης. Ωσαύτως πολυτελῆ

ρεύσεις και ἐπὶ διαφόρων ἀγαθῶν ἀνηκόντων εἰς τὰ ἀπαγορευόμενα (κολυόμενα). Αἱ τοιαῦται δῆμοις ἀπαγορευτικαὶ διατάξεις μὲ τὴν ἐπιρροὴν τῶν Λατίνων ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος ἥρχισαν νῦν μεταβάλλονται, ἡτόνησαν δὲ πολλαὶ ἐξ αὐτῶν μὲ τὴν εἰσβολὴν τῶν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα. Προσέτι ὁ κρατικὸς ἔλεγχος ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς παρεμβάσεως τοῦ Κράτους εἰς τὴν οἰκονομικὴν δρᾶσιν τῶν ἐπαγγελματιῶν τῆς πρωτεύοντος, μὲ τὴν ὑποχρεωτικὴν δργάνωσιν τούτων εἰς Συντεχνίας. Αὗται ἡσαν προεκτάσεις, τῶν ἐπὶ Ρώμης συντεχνιῶν (Collegia), τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου, δὲν ἡσαν δῆμοις ἀνεξάρτητοι δπως ἐκεῖναι, ὡς τοῦτο συνέβαινε καὶ μὲ τὰς συντεχνίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, διότι αἱ βυζαντιναὶ ναὶ μὲν ἡσαν δργανώσεις τῶν ἐπαγγελματιῶν, ἀλλὰ ἐτέλουν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον, ὡς ἐλέγθη, τοῦ Κράτους, ρυθμιζομένης τῆς οἰκονομικῆς τῶν δράσεως συμφώνως πρὸς τὴν οἰκο-Κράτους, ρυθμιζομένης τῆς οἰκονομικῆς τῶν δράσεως συμφώνως πρὸς τὴν οἰκονομικήν του πολιτικήν. Ταύτην ἐφήρμοζεν ὁ Ἐπαρχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ὑπάλληλοι τοῦ σεκρέτου τοῦ εἰδικοῦ⁽¹⁾ ὡς καὶ οἱ ἐν ταῖς συντεχνίαις (συστήματα) τοποτηρηταί τον δπως οἱ ἔξαρχοι καὶ οἱ προστάται⁽²⁾. Ἐκ τῶν διαφόρων συντεχνιῶν οἱ βεστιοπρᾶται (ἕμπτοι μεταξωτῶν ὑφασμάτων) ἐπλήρων διὰ νῦν γίνουν μέλη τῆς συντεχνίας τῶν ὡς ἐπίσης οἱ ταβουλάριοι (συμβολαιογράφοι), οἱ μεταξοπρᾶται, οἱ σηρικάριοι καὶ οἱ σαπωνοπρᾶται⁽³⁾. Οὐδεὶς ἐκ τῶν συντεχνιῶν ἥδυνατο νῦν ἐγκαταλείψῃ τὴν συντεχνίαν ἐκουσίως, ἐκτὸς καὶ ἐὰν ἐξεδιώκετο ὑπὸ τοῦ Ἐπάρχου δι' ἀξιόποινον πρᾶξιν⁽⁴⁾.

Τῆς συντεχνίας προΐστατο ὁ μάστορης ἢ μαΐστρος ἢ προεστός καὶ ὑπ' αὐτὸν οἱ τεχνῖται καὶ οἱ μαθηταὶ ἀμφοτέρων ἀναφερομένων καὶ μὲ τὸ ὄνομα δουλευταὶ ἢ ἄνθρωποι.

Ἐπὶ τῇ βάσει ἐπίσης τῆς δργανώσεως τοῦ ἐμπορίου ἐξησφαλίζετο ἡ καλὴ ποιότης καὶ τὸ μυστικὸν τῆς κατασκευῆς, καὶ κατεβάλλετο πᾶσα προσπάθεια διὰ

ἐνδόματα καὶ ὑφάσματα ἀξίας ἀνω τῶν 10 νομισμάτων ἀπηγορεύετο νῦν ἐξαχθῶσιν, ἐνῷ ἐνδόματά δὲν ἐπετρέπετο νῦν τὰ φορδσιν ἰδιῶται. Προκειμένου περὶ τοῦ ἑρίου δὲν συναντῶμεν ἀπαγορευτικήν τινα διάταξιν (Περὶ τούτων εἰς Λέοντος Σοφοῦ: Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον, Κεφ. Η 4, Κεφ. ΣΤ' 16 καὶ 12, 818, Ι εἰς Ἀν. Χριστοφιλόπουλον: Τὸ Ἐπαρχικὸν βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ αἱ Συντεχνίαι ἐν Βυζαντίῳ, Ἀθῆναι, 1935).

1. J.B. Bury : The Imperial Administrative System in the Ninth Century, London, 1911.

2. Καὶ οἱ μὲν ἔξαρχοι ήσαν οἱ προϊστάμενοι εἰς τὰς μεγάλας συντεχνίας, δπως οἱ πρανδιοπρᾶται (πωληταὶ συριακῶν ὑφασμάτων) καὶ οἱ μεταξοπρᾶται (πωληταὶ ἀκατέργαστου μετάξης), ἐνῷ οἱ προστάται τῶν μικροτέρων σημασίας συντεχνιῶν ('Αν. Χριστοφιλόπουλον : Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, σελ. 48).

3. 'Αν. Χριστοφιλόπουλον : σελ. 52.

4. 'Εν τῷ Ἐπαρχικῷ Βιβλίῳ συναντῶμεν ἐκφράσεις ὡς αἱ ἀκόλουθοι : «ἐκδιώκεσθαι ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ συστήματος», «πανεσθαι τῆς ἐργασίας», «ἀφίστασθαι τῆς τέχνης», «ἐκπίπτειν τῆς πραγματείας», «ἐξωθείσθαι τῆς ἐπιστήμης» κ.ἄ. ('Ἐπαρχικὸν Βιβλίον Λέοντος Σοφοῦ, Βιβλίον Β, 12, Η, 2, Ζ', Ι, Η, Θ, ΙΔ ἀν. ὑπὸ 'Αν. Χριστοφιλόπουλον, σελ. 66, 2) Αἱ ποιναὶ αἱτίνες ἐπεβάλλοντο ήσαν αἱ ἐξηγήσεις : α. 'Ἐπι τῆς τιμῆς τιμωρούμενου τοῦ συντεχνίου διὰ κουρῆς θεωρουμένης ὡς ἀτιμωτικῆς. β. Κατὰ τῆς περιουσίας χρηματικῆς ποινής, δῆμευσις ἐμπορευμάτων, δῆμευσις ὀλοκλήρου τῆς περιουσίας κατὰ κανόνα ὑπὲρ τοῦ Κράτους. γ. Διαγραφὴ ἐκ τῆς συντεχνίας καὶ κατὰ συνέπειαν οὐχὶ δυνατότης ἐξασκήσεως ἐπαγγελματος. δ. 'Ἐξορία ἐκ τῆς πόλεως. ε. Σωματικὴ ποινὴ ('Αν. Χριστοφιλόπουλον : σελ. 75).

τὴν ἔξαγωγὴν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρων προϊόντων καὶ τὴν εἰσαγωγὴν εὐθηνῶν εἰδῶν διατροφῆς.

“Οσον ἀφορᾷ εἰς τὴν οἰκοτεχνίαν οἱ χειροτέχναι εἰργάζοντο οἱ ἴδιοι μετὰ τῶν μελῶν τῶν οἰκογενειῶν των ἥ καὶ ὑπὸ δούλων βοηθούμενοι, ἐνῷ τὰ ἐργαστήρια ἔχρησιμοποίουν καὶ ἐλευθέρους ἐργάτας.

Κατὰ Ostrogorsky ὁ μισθὸς ἐνὸς ἐργάτου γενικῶς ἐκυμαίνετο κατὰ μέσον ὅρον εἰς 6,5 νομίσματα ἐτησίως ἵστα πρὸς 100 προπολεμικὰ χρυσᾶ φράγκα διὰ δὲ τὸν ἀνειδίκευτον ἐργάτην τὸ ἡμερομίσθιον ἐκυμαίνετο περὶ τὸ 1 κεράτιον, ἡμερησίως, ἐνῷ διὰ τὸν εἰδικευμένον 1-2 νομίσματα μηνιαίως⁽¹⁾.

* * *

Ωμιλήσαμεν ἡδη περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ἔριου ἐκ τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς αὐτοκρατορίας, τῆς ἐπεξεργασίας του, τῆς μετατροπῆς του εἰς ὑφασμα, καὶ τὰς ἐνδυμασίας, τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς κατὰ μεγάλην ἥ μικρὰν ἔκτασιν καὶ τὴν δργάνωσίν της ὡς καὶ γενικῶς μὲ τὰς ὑπηρεσίας μεθ' ἃς ἡ παραγωγὴ αὕτη συνεδέετο μὲ τὴν κατανάλωσιν. Κατοτέρω θὰ ἀναπτύξωμεν τὰ περὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἐμπορίου τῶν ὑφασμάτων, κατὰ τὸν 12ον καὶ 13ον αἰώνα, ἀφοῦ πρῶτον ὀμιλήσωμεν περὶ τῶν καταβαλλομένων διὰ τὸ ἐμπόριον εἰς τὸ Κράτος φόρων.

Προκειμένου περὶ τῶν καταβαλλομένων εἰς τὸ ἐμπόριον φόρων γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Αὐτοκρατορίας ἵσχυεν ἡ δικτάβα τελωνειακὸς φόρος ad valorem (12,5%) ἐπέκτασις τῶν ἐπὶ Ρώμης vestigalia καὶ portorum. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς συλλογῆς τοῦ φόρου τούτου ἤσαν οἱ δικτάβριοι. Ἡ δικτάβα σὺν τῷ χρόνῳ ὑποκατεστάθη ἀπὸ τὴν δεκάτην ἥτις καὶ κατέληξεν εἰς τὰ κομμέρκια⁽²⁾. Ἡ δικτάβα, ἡ δεκάτη καὶ τὰ κομμέρκια ἐπέτρεπον τὴν ἀγοραπλησίαν, τῶν κομμερκίων ἐπιβαρυνόντων τὰ διάφορα εἰδη μὲ 12% καὶ ἀργότερον μὲ 10% ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἔξαγωγῆς των⁽³⁾. Καὶ μόνον ἔξηροντο τῆς καταβολῆς κομμερκίων τὰ διὰ τὴν Αὐλὴν καὶ τὸν στρατὸν προοριζόμενα, τὰ προσωπικὰ ἀντικείμενα τοῦ ὑποκειμένου εἰς κομμέρκιον φόρον (ad usum prorpium), καὶ οἱ ναύκληροι (navicularii), οἵτινες κυρίως ἡσχολοῦντο μὲ τὴν εἰσαγωγὴν σίτου καὶ δημητριακῶν εἰς τὴν πρωτεύουσαν (ἀπὸ Νικηφόρου Α' 802-811). Δὲν ὑπέκειντο ἐπίστης εἰς φορολογίαν οἱ πρεσβευταὶ διὰ τὰ μὴ ἀπογορευόμενα (quae sunt fanem lege concessae) καὶ τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰ λοιπὰ εἰδη τὰ διὰ τὴν γεωργίαν προοριζόμενα : «οὐ δίδωσι τέλους ὑπὲρ ὃν εἰς ἴδιαν χρείαν ἥ γεωργίαν ἀποφέρει, οὐδὲ ὑπὲρ ὃν φίσκῳ εἰσκομίζει»⁽⁴⁾.

1. A. Ostrogorsky : Löhne und Preise εἰς «Byz. Zeitschrift», Vol. 32 (1932) καὶ εἰς Φ. Κουκούλε : Τόμ. B', σελ. 245.

2. Περὶ τούτων ὡς ἐπίσης καὶ περὶ τῆς διαμάχης ἐὰν ἡ δικτάβα ἡ το φόρος ἐπὶ τῶν πωλήσεων, εἰς Hélène Antoniades - Bibicou : Recherches sur les douanes à Byzance, l' octava, le kommerkion et les commerciaires, Paris, 1963, σελ. 39 κ. ἐπ. G. Millet : L' Octava impôt sur les ventes dans le bas Empire εἰς «Mélanges G. Glotz», Vol. II, Paris, 1932, σελ. 625 - 643. Διὰ τὰ κομμέρκια καὶ εἰς T. Berttelè : I gioielli della Corona Byzantina dati in pegno alla Repubblica Veneta nel sec. XIV e Mostino II della Scala εἰς «Studi in Onore di Amintore Fanfani» Vol. II, Milano 1962, σελ. 91.

3. L. Brehier : Les Institutions de l' Empire Byzantin, Paris, 1949, σελ. 263 κ. ἐπ.

4. Θεοδ. Κῶδις VII 20, 2. Κῶδις Ιουστιν. IV 61, 5, Ζέπου Just. IV, σελ. 370.

Μεταξὺ τῶν ἀπαγορευτικῶν διατάξεων ἡσαν καὶ αἱ ἀφορῶσαι εἰς τοὺς ξένους ἐμπόρους εἰς οὓς δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἀγοράζουν ἐμπορεύματα εἰς τοὺς τόπους παραγωγῆς των, ὑποχρεουμένους δπως κατὰ τὴν ἀγοραπολησίαν τελοῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Ἐπάρχου Κωνσταντινουπόλεως⁽¹⁾.

πτειαν τού Ἐπάρχου Κωνσταντινουπόλεων.
Πρὸς προστασίαν τοῦ Κράτους ἔναντι τῶν λαθρεμπόρων καὶ πάσης ἄλλης παραβάσεως, σχετικῶς μὲ τὴν εἰσαγωγὴν καὶ τὴν ἔξαγωγὴν τῶν ἐμπορευμάτων, ἐλειτούργουν θαλάσσια δικαστήρια, δὲ προεδρεύων αὐτῶν (παραθαλασσίτης) ἐπέβαλλεν αὐστηράς ποινὰς κατὰ πάσης παραβάσεως εἴτε ἀπαγορεύσεων, ὡς ἡ ἔξαγωγὴ σίτου, χρυσοῦ, ἀργύρου, ἔλαιου, οἴνου, ἀλατος ἵχθυν, δπλων, ἐργαλείων (ἐργάσιμα τινὰ) πλὴν ἐὰν ὑφίσταντο περιστεύματα τούτων. Προσέτι ἀπηγορεύετο ἡ πώλησις ωρισμένων πολυτελῶν ἐνδυμάτων ἀκατεργάστου μετάξης εἰς ἔξωτικοὺς δηλαδὴ εἰς ἑκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ιθαγενεῖς, εἴτε ἔξωτικοὺς δηλαδὴ εἰς ἑκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ιθαγενεῖς, εἴτε ἀλλογενεῖς. Γενικῶς δύμας ἀπηγορεύετο ἡ πώλησις οἰουδήποτε ἐμπορεύματος ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Ἐπάρχου ἀνατεθέντος τοῦ ἔργου τῆς σχετικῆς ἐποπτείας εἰς τὸν ὑπὸ αὐτὸν Λεγετάριον⁽²⁾, καὶ εἰς τὸν κανόνα αὐτὸν ὑπέκειντο καὶ τὰ μάλλινα, ἐπιτρεπομένης τῆς εἰσαγωγῆς τούτων, ἐνῷ ἀπηγορεύετο ἡ εἰσαγωγὴ ωρισμένων εἰδῶν δυναμένων νὰ συναγωνισθῶσι τὴν ἐγχώριον παραγωγὴν, ὡς λ.χ. ὁ σάπων τῆς Μασσαλίας. Ἐνισχύετο δὲ ἴδιαιτέρως ἡ ἔξαγωγὴ μεταξωτῶν, παραγομένων ὑπὸ τῶν μεταξουργείων (γυναικείων) μονοπωλίου τῆς Αὐλῆς, χρώματος ἰώδους⁽³⁾, ἐναποκειμένης ταύτης εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Ἐπάρχου καὶ σφραγιζομένης εἰς περίπτωσιν ἀδείας ἔξαγωγῆς του ὑπὸ εἰδικοῦ πρὸς τοῦτο ἐντεταλμένου ὑπαλλήλου (Βουλλαρτής)⁽⁴⁾.

*

‘Η ἀπώλεια τῆς Ἀλεξανδρείας δὲν εἶχε μόνον συνεπείας διὰ τὸ Βυζάντιον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἐφοδιασμόν του διὰ σίτου, ἀλλὰ ἐστερήθη τοῦτο καὶ ἐνὸς μεγάλου ἐμπορικοῦ καὶ ἐργαστηριακοῦ κέντρου εἰς ὃ παρήγοντο ὥραιότατα ὑφάσματα. Τὸ ᾖδιον συνέβη καὶ μὲ τὴν ἀπώλειαν τῆς Φρυγίας εἰς ἣν ἦνθει ἡ κτηνοτροφία, τὴν Ἀντιόχειαν, μὲ τὰ ἐμπορικὰ παραγωγικὰ κέντρα τῆς Κιλικίας καὶ Συρίας εἰς ἃς ἤκμαζον αἱ πόλεις Ἀνάζαρβα, Ἀδανα, Μοψουρέλια, Ταρσός, Ἱεράπολις, Ἀντιόχεια καὶ μὲ τὰ ἐμπορικὰ παραγωγικὰ κέντρα τῆς Κιλικίας καὶ Συρίας εἰς Καισάρεια, Ἡλιούπολις, Βομβύκη, ἣτις παρήγαγε τὸν περίφημον χάρτην (βομ-

¹ Ch. Diehl: *Byzance, grandeur et décadence*, Paris, 1919, δελ. 98 κ. επ.

1. Ch. Dieni : Βυζαντινοί Σωφοί, Αθήναις
 2. Eἰς τὸν Δεγχάριον παρουσιάζοντο οἱ ἔνοι ἐμποροὶ καὶ οὐτοὶ τοὺς ἄλλους ἐπαρτίσκοντο
 τοῦ Ἐπάρχου, πληροφορῶν τούτον σχετικῶς περὶ τῆς ποιότητος καὶ ποσότητος τῶν ὑπὸ αὐτῷ
 κατεχομένων ἐμπορευμάτων. Οὗτοι ἐπίσης δὲν ἡδύναντο νὰ παραμείνουν πέραν τῶν τριῶν μηνῶν
 εἰς τὴν πόλιν, δταν δὲν ἐπεινύχανον νὰ πωλήσουν τὰ ἐμπορεύματά των, ἐξητούν παράτασιν
 ἀπὸ τὸν Ἐπάρχον, ὅπτις ὅμως σπανίως τὴν παρεχώρει (Ch. Macri: L' Organisation de l'
 Economie Urbaine à Byzance, Paris, 1925. G. Zoras: Le Corporazioni Byzantine Studi
 Sull' Ἐπαρχικὸν Βιβλίον Del Imperatore Leone VI, Roma 1931, σελ. 135 - 6. A.P. Χριστο-
 φίλοπουλου: Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ αἱ Συντεχνίαι ἐν Βυζαντίῳ,

ai, 1935).

4. G. Zoras : σελ. 137.

βύκινον), Ἀπάμεια, Σιδών, Τύρος, Βηρυττός, ἥτις ἡτο λίαν ὀνομαστὴ διὰ τὰ ὑφάσματά της καὶ δὴ διὰ τὰ μάλλινά της ὡς καὶ ἡ Λαοδίκεια⁽¹⁾.

Κατὰ τὸν 12ον μὲ 13ον αἰῶνα ἡ Νίκαια ἡτο ἐκείνη, ἥτις πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως κειμένη, ἀπετέλει μέγα ἐμπορικὸν κέντρον. Αὕτη ἔχουσα ἐκτεταμένην κτηνοτροφίαν οὐχὶ μόνον ἦδυνατο νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν πρώτην ὕλην, τὸ ἔριον, ἀλλὰ καὶ νὰ ἔχῃ αὐτῇ ἰδίαν παραγωγὴν ὑφασμάτων ἐν οἷς καὶ τὰ μάλλινα ὡς καὶ οἱ τάπητες⁽²⁾.

Πλὴν τῆς Νίκαιας καὶ ἡ Τραπεζοῦς, ἡ διατηρήσασα τὴν ἐλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν μέχρι τοῦ 1461, καὶ πρωτεύουσα τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας διατελέσασα, ἔχουσα πλουσίας βοσκὰς κατέστη κέντρον παραγωγὸν ἐρίων καὶ ὑφασμάτων. Τὸ ἐμπόριόν της χερσαῖον καὶ θαλάσσιον, τὴν ἔφερεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν Περσίαν, τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Κριμαίαν ὡς καὶ μὲ τὴν Χερσῶνα καὶ ἄλλα ἐμπορικὰ κέντρα.

Εἰς τὴν ἐλληνικὴν Χερσόνησον ἡ Θεσσαλονίκη ἡτο μέγα ἐμπορικὸν κέντρον διαθέτουσα μεγάλας βιοτεχνίας ἐπὶ παντοειδοῦς ἀντικειμένου (χαλκοῦ, δρειχάλκου, σιδῆρου, ύέλου) ὑφασμάτων καὶ ταπήτων⁽³⁾, ἐνῷ ὡς ἀγορὰ τοῦ ἐρίου καὶ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ἀκόμη διετήρησε τὴν θέσιν της⁽⁴⁾.

Αἱ Θῆβαι μέχρι τῆς καταλήψεώς των ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν ἦσαν ὀνομασταὶ διὰ τὴν μεταξοπαραγωγὴν των, τοῦ ἐρίου ἐρχομένου εἰς δευτέραν μοῖραν ἀναδειχθέντων τῶν ἐν αὐτῇ κατοικούντων Ἐβραίων εἰς σπουδαίους τεχνίτας τῆς μετάξης. Εἰς τὴν ἐριοπαραγωγὴν διεκρίνετο ἡ Πελοπόννησος, παρὰ τὴν σπουδαίαν θέσιν τὴν ὅποιαν κατεῖχον καὶ εἰς τὰ μεταξωτὰ αἱ πόλεις : Κόρινθος, Πάτραι, Σπάρτη, Μεθώνη, Κορώνη, Ναύπλιον, Καλάβρυτα, Καλαμάτα.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τὴν Αὐτοκρατορίαν ἡτο τὸ ἀπὸ τῆς ἴδρυσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (330 μ.Χ.) ἀπόγειον τῆς ἔξαπλώσεως της. Τόσον αἱ ἥδη ἀπὸ τοῦ 5ου αἰῶνος ἀποκορυφωθεῖσαι τῶν βαρβάρων ἐπιδρομαὶ⁽⁵⁾ ὅσον καὶ ἡ πίεσις, ἥτις ἔξησκήθη ἀπὸ Βορρᾶ καὶ Ἀνατολῶν⁽⁶⁾ μετέπειτα ὑπ’ αὐτῶν, ἐπὶ τοῦ ἔξελληνισθέντος βυζαντινοῦ κράτους, ἐπέπρωτο νὰ στερήσουν τελικῶς τὴν αὐτοκρατορίαν ἐκ τῶν ἀπωτέρων ἐπαρχιῶν της τῆς Ἀνατολῆς, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ μὲ ἐκείνας εἰς τὴν Δύσιν, περιωρισθείσης τῆς κυριαρχίας της εἰς τὴν ἐλληνικὴν χερσόνησον καὶ τινας ἐπαρχίας τῆς Μ. Ἀσίας. Ἡ κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅμως ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων (1204) ἐπέφερε καὶ τὸ ἀποφασιστικὸν κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας πλῆγμα, ἐξ οὗ αὐτῇ παρ’ ὅλην τὴν προσωρινὴν ἀνάνηψιν της, μὲ τὴν ἐκ τῶν Λατίνων ἀπελευθέρωσίν της (1261), δὲν ἦδυνήθη νὰ ἀποκτήσῃ τὴν παλαιάν της θέσιν.

1. Λ.Θ. Χουμανίδη : Μαθήματα Ἰστορίας Οἰκονομικοῦ Βίου, Τεῦχος Β', σελ. 193 - 194.

2. Περὶ τῆς ποιότητος τῶν βυζαντινῶν ταπήτων καὶ εἰς L. Brehier : La civilisation byzantine, σελ. 187. Λ.Θ. Χουμανίδη : σελ. 194.

3. Εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν ταπήτων ἐπὶ Κομνηνῶν ἰδιαιτέρως διεκρίνοντο οἱ Ἐβραῖοι (L. Brehier : Αὐτόθι).

4. Λ.Θ. Χουμανίδη : Μαθήματα Ἰστορίας Οἰκονομικοῦ Βίου. Τεῦχος Γ', σελ. 417.

5. 6. L. Halphen : Les Barbares, des grandes invasions aux conquêtes Turques du XI^ο siècle, Paris, 1926. W. Cash : The Expansion of Islam, London, 1928.

Καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν πρὸς τὴν κατιοῦσαν τῆς περίοδον ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ὑπέκειτο συγχρόνως καὶ εἰς πτῶσιν τοῦ ἐμπορίου της, τὸ δόποῖον εἴτε ἐκ τῶν πολέμων εἴτε ἐκ τῶν πρὸς τοὺς ξένους παραχωρήσεων συνεχῶς ἔφθινεν. Οὕτω καὶ τὸ ὑφασματεμπόριον της ὑπέστη τὴν αὐτὴν μοῖραν, ὥστε κατὰ τὸν 12ον μὲ 13ον αἰώνα νὰ εὑρίσκεται εἰς τὴν κρίσιμον καμπῆν του.

με 13ον αιώνα νά ενρίσκεται εἰς τὴν κρίσιμον καμπήν τοῦ.
Τὸ ἔριον μὲ τὸ δόποιον ἐφωδιάζοντο τὰ βυζαντινὰ ἐργαστήρια, ἐκ τῆς πλουσίας κτηνοτροφίας τῆς νωτικῆς Ἐλλάδος καὶ τῆς Μ. Ἀσίας εἴτε λόγῳ ἀπωλείας τῶν ἐπαρχιῶν, εἴτε ἐκ τῆς ἐκ τῶν πολέμων καταστροφῆς ἐσπάνιζε. Φυσικὸν λοιπὸν ἡτοί ή τιμὴ τοῦ ἐρίου ώς ἐκ τῆς σπάνεως του νά ἀνέρχεται. Οὐχ ἡττον δῆμος ή ἀγορὰ τοῦ Βυζαντίου συνεχῶς διεισδύετο καὶ ὑπὸ τῶν μαλλίνων ὑφασμάτων τῶν Λατίνων, κατὰ δὲ τὴν περίοδον τὴν δόποιαν ἔξιστοροῦμεν, ιδιαιτέρως πλὴν τῶν ὑπὸ τῆς Βενετίας εἰσαγομένων εἰσήγοντο καὶ τὰ τῆς συνεχῶς ἀνερχομένης Δημοκρατίας τῆς Ραγούσης, ἐνῷ τὰ μάλλινα τῆς Φλωρεντίας ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 13ον αιώνος ἥρχισαν νά κατακτοῦν καὶ τὴν ἀγορὰν τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς δὲλην αὐτὴν τὴν περιπέτειαν τοῦ Βυζαντίου ἐμπορίου δέον δψως λάβωμεν ὑπ' ὅψιν ἐκτὸς τῶν λοιπῶν παραγόντων καὶ τὴν δημοσιονομικήν του ἀδυναμίαν, ὥστε συνεχῶς τοῦτο νά προβαίνῃ εἰς ἐκχώρησιν διαφόρων προνομίων εἰς τοὺς κατ' ἔξοχὴν ἀνταγωνιστάς του, τοὺς Λατίνους.

* * *

Κατ' ἀρχὰς οἱ Ἐνετοὶ ἡσαν ἐκεῖνοι οἵτινες ἔφερον εἰς ἐπαφὴν τὸ Βυζάντιον μὲ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην⁽¹⁾, ὅπως αὐτοὶ ἡσαν οἵτινες ἀνέλαβον νὰ φέρουν εἰς ἐπαφὴν τὴν Ἀνατολὴν μὲ τὴν Δύσιν γενικότερον, κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα, συντελεσάντων εἰς τοῦτο καὶ τῶν ταξιδίων τοῦ Marco Polo, τὰ δόποια ἑξῆψαν τὴν φαντασίαν καὶ ἐτόνωσαν τὴν διάθεσιν τῆς ἐπαφῆς μὲ τὴν πλουτοφόρον καὶ αἰνιγματικὴν Ἀνατολὴν. Ἔπισης καὶ ἡ Γενούν ἀνέπτυξε μετὰ τῆς Ἀνατολῆς⁽²⁾ ἐμπορικὴν δραστηριότητα, τὸ ἴδιον δὲ αἱ πόλεις Ἀμάλφι καὶ Πίζα, διεξήγαγον ζωηρὸν ἐμπόριον μὲ τὸ Βυζάντιον ἀνταγωνιζόμεναι τοῦτο μὲ τὰ ὑφάσματά των.

Πλὴν τῆς Βενετίας, Γενούης, Ἀμάλφι καὶ Πισιά, οὐ ποτέ
Τοσκάνης, ή Φλωρεντία⁽³⁾, συνεχῶς προοδεύουσα οὐχί μόνον ἀνέπτυξε τὴν ὑφα-
σματοπαραγωγήν της ἀλλὰ τὰ μάλλινά της εἰσέδυσαν, ως ἐλέχθη, εἰς τὴν Ἀνατολὴν
ἀνταγωνιζόμενα ἐκεῖνα τοῦ Βυζαντίου. Ἔτι δὲ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν μεταξοπαρα-

1. H. Thomas - R. Predelli : Diplomatarium Veneto - Levantinum, Venezia, 1880 - 1892, Vol. II. 'Η ἐπαφὴ αὐτῆς μὲ τὸ Βυζάντιον προήγαγε τὸ Ἐβετικὸν ἐμπόριον (H. Pirenne : Medieval Cities, New York ἔκδ. 1956, σελ. 60 - 61).
Series di Documenti Sulle Relazioni di Genova Coll' Impero
(1882), Vol. 28, σελ. 339 - 573.

2. G. Bartolotto : Nuova Serie di Documenti Atti Della Società Ligure di Storia Patria» (1898). Vol. 28, σελ. 339 - 573.

3. Περὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἡμπορίου τῆς Φλωρεντίας σε Relazioni Delle Città Toscane Coll' Oriente, Firenze, 1879. A. Fanfani : Un Mercante del Trecento, Milano, 1935. H. Heaton : Economic History, London, 1963, σελ. 172. G. Luzzatto : Storia Economica, σελ. 324. A. Saporì : Le Marchand Italien du Moyen Age, Paris, 1952. F. Melis : Aspetti Della Vita Economica Medievale, Siena, 1962, Vol. I ὅπου καὶ ἀναφέρεται ἡ ἐκτασις τοῦ ἡμπορίου τοῦ Oſkou Datini (βλ. εἰδικὸν χάρτην σελ. 65) καὶ εἰς τοῦ ίδιου : Werner Sombarte i Problemi Della Navigazione nel Medio Evo εἰς «Economia e Storia» No. 8, Milano, 1964, σελ. 91.

γωγὴν ἡ Φλωρεντία κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα, μετὰ τῶν πόλεων Παλέρμον⁽¹⁾, Κατόντσερο, Λούτσερα, Βολωνία, Μιλᾶνον καὶ Βενετίαν ἀντηγωνίζετο τὸ Βυζάντιον, ἔξαγουσα μεταξωτὰ εἰς τὴν Ἀνατολήν⁽²⁾.

Ἄλλ’ ἐνῷ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν ιταλικῶν πόλεων τὰς ἔφερεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν Πορτογαλίαν⁽³⁾, τὴν Φλάνδραν, τὴν Ἀγγλίαν, εἴτα δὲ καὶ μὲ τὴν Βόρειον Θάλασσαν, τὸ Βυζάντιον οὐχὶ μόνον ἀπεστερεῖτο τῶν πρὸς τὴν Δύσιν διεξόδων του ἀλλὰ ἔξεδιώκετο καὶ ἐκ τῶν ἀγορῶν τῆς Ἀνατολῆς. Διότι οἱ Λατῖνοι, διὰ τῶν Σταυροφοριῶν, ἐπέτυχον νῦ θέσουν πόδα ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ του φεύδου τῆς Ἀνατολῆς⁽⁴⁾.

Οὕτω, τὸ Βυζάντιον εὑρέθη πρὸ δύο συμπληγάδων, αἵτινες ἐστένευον τὴν ἔκτασιν τοῦ ἐμπορίου των, ἀφ’ ἐνὸς μὲν ἔνεκα τῆς ἀραβικῆς ἐπεκτάσεως, ἥτις τὸ ἀπεστέρει ἀπὸ πλουσιωτάτας ἐπαρχίας εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀφ’ ἑτέρου δὲ ἐκ τῶν ἀνθουσῶν ιταλικῶν πόλεων καὶ τῆς διεισδύσεώς των ἐντὸς τῶν ἀγορῶν του⁽⁵⁾.

Αἱ ιταλικαὶ πόλεις εὐνοούμεναι ὑπὸ τῶν παραχωρηθέντων κατὰ καιροὺς ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου προνομίων⁽⁶⁾ καὶ τῶν σταυροφορικῶν πριγκηπάτων ὑπεκατέστησαν οὐσιαστικῶς τὸ Βυζάντιον εἰς τὸ ἄλλοτε σφίζον ἐξ ὀργασμοῦ ἐμπόριον του.

Τὰ προνόμια ἄτινα ἀπελάμβανον οἱ Ἐνετοὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπισημοποιήθησαν ὑπὸ τῶν Χρυσοβούλων (Bolla d’ Oro), τοῦ 992 καὶ 1082, δι’ ὧν παρεχωρήθη εἰς αὐτοὺς ιδιαιτέρα σκάλα ως καὶ ιδιαιτέρα ίδρυματα καὶ καταστήματα. Τὰ Χρυσόβουλα ταῦτα ἡκολουθήθησαν ἐπὶ Κομνηνῶν μὲν ἔτερα δύο τὸ ἐπὶ Ἰωάννου Β’ Κομνηνοῦ (1126) καὶ ἐπὶ Μανουὴλ Α’ Κομνηνοῦ (1147)⁽⁷⁾. Εἰς

1. Τὸ Παλέρμον ἐπίσης ἔξηγεν καὶ μάλλινα ὑφάσματα ἀνεπτύχθη δὲ ἡ ὑφασματοπαραγωγὴ του ιδίᾳ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα (C. Tresselli : Il Mercato dei Panni a Palermo Nella Prima Metà Del Sec. XV εἰς «Economia e Storia» No. 2 Milano, 1957).

2. A. Fanfani : Storia Economica σελ. 202 καὶ C. Day : History of Commerce, New York. 1950. σελ. 83. Ὁ Νορμανδὸς Ρογῆρος Γυΐσκαρδος, κατὰ τὰ μέσα τοῦ 11ον αἰῶνος μετέφερε τὸ μυστικὸν τῆς μεταξοπαραγωγῆς καὶ τῆς τέχνης τῆς ὑφάσματος ἐκ Θηβῶν καὶ Κορίνθου (N. Baynes : The Byzantine Empire, London, 1926, σελ. 210).

3. Τὸ μετὰ τῆς Πορτογαλίας ἐμπόριον ἀπὸ τοῦ 13ον αἰῶνος ἡνθει ὅτε τὸ 1338 ὁ φλωρεντίνος οἶκος Bardi ἐπέτυχε προνόμια ἀπὸ τὸν Βασιλέα τῆς Πορτογαλίας (Virginia Rau : A Family of Italian Merchants in Portugal in the XV Century : The Lomellini, εἰς «Studi in Onore di Armando Saporì», Milano, 1962).

4. 5. L. Houmanidis : Byzantine Commerce, the Impact on it of Arab Expansion and the Rise of the Italian Cities εἰς «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς» τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης πρὸς τιμὴν τοῦ καθηγητοῦ Π. Δερτιλῆ (ἀνάτυπον) Θεσσαλονίκη, 1969, σελ. 141 - 178.

6. W. Heyd : Vol. 1, σελ. 163 καὶ C. Day : History of Commerce, σελ. 79 κ. ἐπ. καὶ εἰς H. Antoniades - Bibicou : σελ. 108 κ. ἐπ. L. Belgrano : Prima Serie di Documenti Riguardandoli la Corona di Pera εἰς «Atti Della Società Ligure di Storia Patria», Genova, 1877, Vol. XIII, σελ. 97 - 336.

7. F. Chalandon : Les Comménées, Etudes sur l’ Empire Byzantine au XI et XII Siècles, Paris. 1900 - 1912, Vol. I - II. A. Saporì : Studi di Storia Economica (Scoli XIII - XIV - XV) Firenze, 1955, Vol I, σελ. 623. G. Luzzatto : σελ. 194 καὶ L. Halphen : Le Rôle des Latins dans l’ Histoire Interieure de Constantinople à la fin du XII Siècle εἰς «Mélanges Ch. Diehl», Paris, 1930, σελ. 141 - 145.

άντιρροπον τῶν πρὸς τὴν Βενετίαν προνομίων τούτων ηὐνοήθησαν καὶ αἱ ἄλλαι Ἰταλικαὶ πόλεις. Οὕτως, δὲ Ἀλέξης Α' Κομνηνὸς παρεχώρησεν εἰς τοὺς Πισσάτας 1111) πλὴν τῆς συνοικίας των, καὶ ἀποθήκην καὶ σκάλαν εἰς τὸν λιμένα, ὃς ἐπί-1111) πλὴν τῆς συνοικίας των, καὶ ἀποθήκην καὶ σκάλαν εἰς τὸν λιμένα, ὃς ἐπί-
σης καὶ τὸ δικαίωμα νὰ εἰσάγῃ ἡ Πίζα ἐλευθέρως τὰ ἐμπορεύματά της εἰς τὴν Κων-
σταντινούπολιν, ὡς καὶ τὴν ἄνευ τελῶν εἰσαγωγὴν χρυσοῦ καὶ ἀργύρου⁽¹⁾. Προκει-
μένου δμως περὶ ἐμπορευμάτων ἀγοραζομένων ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας καὶ με-
ταφερομένων ἐντὸς αὐτῆς μόνον 4% τέλη ἐπεβάλλοντο⁽²⁾.

Ἐπὶ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ⁽³⁾ ἐπίσης ἐγένεντο ἔτεραι σοβαραὶ παραχωρήσεις εἰς τοὺς Πισσάτας διὰ νὰ ἀκολουθήσουν βραδύτερον καὶ ἔτεραι (1170 καὶ 1192)⁽⁴⁾. Οἱ Ἐνετοὶ δμως ἤσαν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐπέτυχον καὶ τὰ μεγαλύτερα προνόμια καὶ συνεχῶς ἀπέκτων περισσότερα. Οὕτω, κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα οἱ Ἐνετοὶ ἐπέτυχον νὰ τὸν παραχωρηθῇ καὶ ἡ παλαιὰ ἐβραϊκὴ σκάλα⁽⁵⁾ δι³ δὲ καὶ οἱ βυζαντινοὶ ἀπὸ τοῦ 12ον αἰῶνος ἐστράφησαν εἰς τὸν Γενουάτας, παραχωρηθέντων εἰς αὐτοὺς διαφόρων προνομίων τὸ 1155, 1169, 1192 καὶ 1201, δτε ἐπέτυχον ίδικήν των συνοικίαν καὶ ἐκκλησίαν, ἐνῷ ἐπὶ Ἰσαακίου Ἀγγέλου οἱ Γενουᾶται ἀπήτησαν καὶ ἐπέτυχον μείωσιν τῶν καταβαλλομένων τελῶν ἀπὸ 4% εἰς 2%⁽⁶⁾.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πολιτικῆς αὐτῆς τὸ Βυζάντιον ἐστράφη καὶ εἰς ἄλλους ξένους τῆς Δύσεως, ἵνα καὶ οὗτοι ἀποκτήσωσι προνόμια, πολιτικὴ ἥτις ἀφεώρα καὶ εἰς τόνωσιν τῶν ἐσόδων τοῦ κράτους διὰ τῶν τελωνείων. Διὰ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς εἰσήγοντο ὑφάσματα ἐκ Φλάνδρας, Ρένης καὶ τῆς Φλωρεντίας, ἥτις ἐφιλοδό-
κει νὰ καθέξῃ θέσιν οἷαν καὶ αἱ ἄλλαι Ἰταλικαὶ πόλεις, δπερ ἐπέτυχε μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Πίζης (1406) κατόπιν συμφωνίας μὲ τὸν αὐτοκράτορα Ιωάννην Η'
Παλαιολόγον (1425-1448)⁽⁷⁾.

Ἐξαιρετικὰ προνόμια ἐπίσης ἐπέτυχε καὶ τὸ Ἀμάλφι, ὃς ἐπίσης καὶ οἱ καταλανοὶ ἔμποροι, οἵτινες κατέβαλον τέλη κάτω τοῦ 3%⁽⁸⁾, ἡ Βαρκελώνη, ἡ Ἀρα-
γών, ἡ Βαλένθια, ἡ Τορτούη, ἡ Μαγιόρκα καὶ ἡ Δημοκρατία τῆς Ραγούσης⁽⁹⁾. Ἡ τελευταία μολονότι παρῆγε λινὰ καὶ μάλλινα κατωτέρας ποιότητος, ἐλάχιστα ἐκ τούτων εἰσῆγεν⁽¹⁰⁾, ἀντιθέτως δὲ προέβαινεν εἰς ἔξαγωγάς, κατ' ἀρχὴν Ἰταλικῶν ὑφασμάτων εἰς Ἀνατολὴν καὶ βραδύτερον ίδικῶν τῆς (Panni Ragusei), τῆς ἔξαγω-
γῆς των ίδιαιτέρως ἀναπτυχθείσης ἀπὸ τοῦ 13ον αἰῶνος. Ἡτο δὲ τοιαύτη ἡ ἐμ-
πορικὴ διείσδυσις τῆς Ραγούσης, ὥστε αἱ σχέσεις τῆς μετὰ τῆς ἐπίσης ἔξαγούσης πορικὴ διείσδυσις τῆς Ραγούσης, ὥστε αἱ σχέσεις τῆς μετὰ τῆς ἐπίσης ἔξαγούσης

1.2. W. Heyd : Vol I, σελ. 193 - 194.
3.4. W. Heyd : Vol. 1, σελ. 193 - 194, 203, 204, 205, 209, 229 - 231, 240, 252, 253 καὶ A.

Bon : La Péloponnèse Byzantine jusqu'au 1204, Paris, 1951, σελ. 82 - 84. G. Bratianu : Recherches sur le Commerce Genois dans la Mer Noir au XIII Siècle Paris, 1928, σελ. 50, 62, 65
72 - 73, 77 - 78 καὶ J. Hatzfeld : Les Trafiquants Italiens dans l' Orient Hellenique. Paris, 1919

5. W. Heyd : Vol. 1, σελ. 259.

6.7. W. Heyd : σελ. 204 καὶ 229.

8. L. Brehier : La Civilisation Byzantine, Paris, 1950, σελ. 230.

9. B. Krekic : Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Age, Paris 1961, εἰς ἔκδ. P. Lemerle : Ecole Pratique en Hautes Etudes Sorbonne VI Section (Documents et Recherches sur l'Economie des Pays Byzantins), σελ. 104.

10. B. Krekic : σελ. 105.

μάλινα Βενετίας νὰ δξυνθῶσιν⁽¹⁾. Μάλιστα ἐγένετο καὶ λαφυραγώγησις ραγουσίων ὑφασμάτων ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἐν Κερκύρᾳ, μέρος τῶν ὁποίων ἐπεστράφη κατόπιν παρεμβάσεως τοῦ Κυβερνήτου τῆς Οὐγγαρίας παρὰ τῇ Βενετίᾳ Yanos Hunyady⁽²⁾.

* *

"Ηδη τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡρακλείου (610 - 641), ὅτε τοῦτο πλήρως ἔξελληνίσθη, διῆλθε διαφόρους περιπτείας, δφειλομένας εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν κατ' αὐτοῦ εἰσβαλλόντων λαῶν, τὴν περὶ εἰκόνων διαμάχην καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς περισπασμοὺς ἔξ ἐπαναστάσεων καὶ διχασμῶν. Τὸ καίριον ὅμως πλήγμα ἐδόθη κατὰ τοῦ Βυζαντίου, ως ἐλέχθη, μὲ τὴν κατάκτησιν τῆς βασιλευούσης ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων (1204)⁽³⁾. Ἐκτοτε τὸ Βυζαντινὸν ἐμπόριον ἔφθινε συνεχῶς μέχρις ὅτου τὸ 1453 κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ βασιλεύουσα καὶ βαθμαίως ἡ ἄλλοτε κραταιὰ αὐτοκράτορια περιῆλθεν εἰς αὐτούς.

"Ἐνόσῳ τὸ Βυζάντιον ὕδενεν εἰς τὴν κατιοῦσαν καὶ τὸ ἐμπόριόν του παρήκμαζε, νέα βάρη ἐπ' αὐτοῦ ἐτίθεντο ὑπὸ μορφὴν διαφόρων φόρων πρὸς ἐπαυξήσιν τῶν φθινόντων πόρων του, αἱ τιμαὶ τῶν μαλλίνων ὑφασμάτων ἀνήρχοντο καὶ εἰς τοῦτο συνέβαλε καὶ ἡ γενικὴ ὑψωσις τῶν τιμῶν ἐνεκα τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ βυζαντινοῦ νομίσματος⁽⁴⁾.

"Ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ (527-565) ἔχομεν ἥδη κρίσιν, ἥτις ὑπενόμευσε τὰ δημοσιονομικὰ καὶ τὰς ἐμπορικὰς συναλλαγάς, ματαίως δὲ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος προσεπάθησε νὰ τὴν θεραπεύῃ, τὸ Ἐδίκτον τοῦ 539 εἰχεν ἐλάχιστα ἀποτελέσματα. Ἡ ἀπώλεια τῆς Ἰσπανίας, τῆς Β'. Ἀφρικῆς καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Αὐτοκρατορίας, βραδύτερον, ἐστέρησε ταύτην πηγῶν νομίσματος⁽⁵⁾. Μὲ τὴν κατιοῦσαν πορείαν τῆς Αὐτοκρατορίας τὸ νόμισμά της ἐπίσης συνεχῶς ἐνοθεύετο⁽⁶⁾, ίδιᾳ ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος, ὅπότε αἱ διαταραχαὶ τῆς Οἰκονομίας ἐγίνοντο συχνότεραι, ὥστε ἐπὶ Βασιλείου Β' καὶ Κωνσταντίνου Ζ' τὸ νόμισμα ἀπὸ 4 gr. 30 νὰ κατέλθῃ εἰς 4 gr. Ἐπίσης ἡλιοιώθη ὁ τίτλος τοῦ βυζαντινοῦ νομίσματος ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ (936 - 969) ως ἡ πρᾶξις αὕτη ἀποδίδεται εἰς αὐτόν, κληθέντος τοῦ νομίσματος

1.2. B. Krekic : σελ. 106.

3. G. Walter : La Ruine de Byzance 1204 - 1453, Paris, 1958, σελ. 311 κ. ἐπ.

4. Αἱ τιμαὶ τῶν εἰδῶν διατροφῆς συνεχῶς ὑψοῦντο, ὥστε ἡ Κωνσταντινούπολις νὰ καταστῇ ἀκριβὴ πόλις (E. Ashtor : Histoire des prix et des salaires dans l'Orient Medieval, Paris, 1969, σελ. 488). Ἡδη ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ ἀρχὰς τοῦ 10ου αἰῶνος σημειοῦνται ἀνοδος εἰς τὴν τιμὴν τῶν δημητριακῶν (A. Andréades : De la monnaie et de la puissance d'achat des metaux précieux dans l'empire byzantin εἰς «Byzantium» (1924), σελ. 92 κ. ἐπ. Ἐπίσης εἰς Δ. Ζακυθηνόν : Περὶ τῆς τιμῆς τοῦ σίτου ἐν Βυζαντίῳ εἰς ΕΕΒΣ 12, σελ. 389 κ. ἐπ.). Πλὴν δμως τῶν εἰδῶν διατροφῆς ἐστημειώθη ὑψωσις τῶν τιμῶν καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἀγαθά καὶ μεταξὺ τούτων εἰς τὰ ἔρια.

5. A. Ἀνδρεάδην : Ἰστορία τῆς Ἑλληνικῆς Δημοσίας Οἰκονομίας, σελ. 412.

6. A. Διομήδη : Οἰκονομικαὶ περιπτέται τοῦ παρακαμάσοντος Βυζαντίου. Ἡ τελικὴ πτῶσις τοῦ Βυζαντινοῦ νομίσματος, εἰς Ἐπιθεώρησιν Κοινωνικῆς καὶ Δημοσίας Οἰκονομικῆς, Αθῆναι, 1939 καὶ D. Zakythinos : Crise monétaire et Crise Economique à Byzance du XIIe au XV siecle, Athènes, 1948).

τερτατηροῦ⁽¹⁾. Προσέτι ἐπὶ Νικηφόρου Βοτανειάτη (1058 - 1081) καὶ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ τὸ νόμισμα ὑποκείμενον εἰς περαιτέρω νόθευσιν προεκάλει δυσπιστίαν εἰς τὰς διεθνεῖς συναλλαγάς (Inginocchiano). Οἱ Ιωάννης Βατάτζης, ἐξ ἄλλου, ἔκοψε δύο εἰδῶν χρυσᾶ νομίσματα, ἕνα διὰ τὰς ἐσωτερικὰς συναλλαγὰς 16 καρατίων καὶ ἕνα διὰ τὰς ἐξωτερικὰς 24 καρατίων, ἐπὶ δὲ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὅτε ἀνεκατελή- φθη ἡ Κωνσταντινούπολις (1261), διτίλος τοῦ βυζαντινοῦ νομίσματος κατῆλθεν εἰς τὰ 15 καράτια, ὥστε κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα νὰ ἀποκορυφωθῶσιν αἱ ἐκ τοῦ νομί- σματος διαταραχαὶ εἰς τὴν οἰκονομίαν τοῦ Βυζαντίου, διὰ νὰ ἐκπέσῃ μέχρι τῆς Ἀλώσεως ὁ τίτλος του εἰς τὰ 9 καὶ κατόπιν τὰ 5 καράτια, ἦτοι νὰ ἀπωλέσῃ τὰ 90 % τῆς ὀξίας του⁽²⁾.

Οὕτω τὸ ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (324 - 337) κοπὲν σόλιδον ἢ νόμισμα ἢ ὑπέρπυρον ἵσον πρὸς τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς ρωμαϊκῆς λίβρας βάρους 4 gr. 55 τίτλου 24 καρα- τίων καὶ ἀξίας 15 φρ. 43 (τῆς Λατινικῆς Νομισματικῆς 'Ενότεως) κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ὑποτιμήθη ὡς ἐξῆς : Μεταξὺ 1222 καὶ 1259 τὸ ὑπέρπυρον ἵσοντο πρὸς 10 φρ. 10, ἐνῷ μεταξὺ 1261 καὶ 1282 ἐξέπεσεν εἰς 9 φρ. 46 διὰ νὰ ἐκπέσῃ ἡ τιμὴ του φρ. 10, ἐνῷ μεταξὺ 1282 ἐξέπεσεν εἰς 8 φρ. 83 καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ον αἰῶνος εἰς 7 φρ. 57, περὶ δὲ τὸ 1335 εἰς 7 φρ. 18⁽³⁾.

Τύπο τὸ κλῖμα αὐτὸ τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ βυζαντινοῦ νομίσματος αἱ ἴταλικαὶ πόλεις ἔσπευσαν νὰ κόψουν καὶ νὰ ἀναδείξουν τὰ ἴδικά των, ὡς ἡ Φλωρεντία τὸ 1252, τὸ φλωρίνιον καὶ ἡ Γενούη τὸ γεοϊνόν, ἐνῷ τὸ 1284 ἡ Βενετία τὸ δου- κᾶτον⁽⁴⁾. Η ὑποτιμῆσις αὕτη τοῦ βυζαντινοῦ νομίσματος μὲ τὴν σειράν της εἶχε συβαρὰς συνεπείας ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου του, διὰ νὰ περιπέσῃ τοῦτο εἰς ἐπιθανά- τιον ρόγχον μέχρι τῆς Ἀλώσεως.

Τοιαῦται αἱ πλευραὶ τινες τοῦ ἐμπορίου τῶν μαλλίνων ὑφασμάτων καὶ ἐν- δυμάτων εἰς τὸ Βυζάντιον μεταξὺ 12ον - 13ον αἰῶνος. Ἐντὸς τῆς περιόδου ταύτης

1. Οἱ Ἀνδρεάδης ἀμφισβητεῖ ὅτι ἡ ὑποτιμῆσις αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ (A. Ἀνδρεάδη: Ἑν. ἀν., σελ. 405). Ἀν. Χριστοφιλόπουλον: Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον Λέοντος Σοφοῦ καὶ αἱ Συντεχνίαι ἐν Βυζαντίῳ, Ἀθῆναι, 1935, σελ. 21 κ. ἐπ. Ἐπίστος τοῦ ἴδιου: Ζη- τήματά τινα ἐκ τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου εἰς «Ἐλληνικῶν Τόμ. II (1939) σελ. 129. A. Frolow: Les Nomes des Monnaies dans le Typicon de Pantocrator εἰς «Byzantino - Slavica», Vol. 10, 1949, σελ. 251 κ. ἐπ. Τὸ τεταρτητὸν νόμισμα ἦτο δύλιγον ἐλαφρώτερον εἰς βάρος τοῦ $\frac{1}{4}$ τοῦ Solidus. (Αν. Χριστοφιλόπουλον: Ζητήματά τινα ἐκ τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου εἰς «Ἐλ- ληνικῶν Τόμ. IA' σελ. 129).

2. G. Ostrogorsky: σελ. 390, 506 καὶ L. Brehier: La Civilisation Byzantine, σελ. 225.

3. D. Zakynthinos: σελ. 10.

4. A. Ἀνδρεάδη: Ἰστορία τῆς Ἐλληνικῆς Δημοσίας Οἰκονομίας, Ἀθῆναι, 1918, σελ. 412. A. Διομήδης: Οἰκονομικαὶ περιπέτειαι τοῦ παρακμάζοντος Βυζαντίου. 'Η τελικὴ πτῶσις τοῦ Βυζαντινοῦ νομίσματος εἰς «Ἐπιθεώρησιν Κοινωνικῆς καὶ Δημοσίας Οἰκονομικῆς», Ἀθῆναι, 1939. D. Zakynthinos: Crise Monétaire et Crise Economique à Byzance de XV Siècle εἰς «Hel- lénisme Contemporain», Athènes, 1948. G. Ostrogorsky: σελ. 390, 506. Κατὰ τὸ 1440 ἦτο τοιαῦτη ἡ ισχὺς τοῦ δουκάτου, ὥστε τοῦτο νὰ ισοῦται πρὸς 3 καὶ πλέον ὑπέρπυρα (G. Barbieri: Le Tecniche Mercantili e la Loro Legittimità Secondo un Giurista Padovano del sec. XV Leonardo Bazioli εἰς «Annali Della Facoltà di Economia e Commercio di Verona» Serie I, Vol. 1, 1964 - 1965, σελ. 53 καὶ εἰς T. Berete: σελ. 135).

έξεταζόμενον τὸ ἐμπόριον τῶν μαλλίνων ὑφασμάτων καὶ ἐνδυμάτων μᾶς δίδει τὴν εἰκόνα τῆς κατιούσης πορείας του, καὶ γενικῶς τοῦ Βυζαντινοῦ ἐμπορίου, ἔναντι ἐκείνου τῶν Λατίνων, οἵτινες ἀπεστέρησαν τοῦτο ἐκ τῶν ἀγορῶν του καὶ κατέκτησαν καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν ἀγορὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

*Δεκαπενθήμερος ἐπιθεώρησις τῶν οἰκονομικῶν ἔξελιξεων
Ἐκδότης - Διευθυντὴς*

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Α. ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗΣ

Συστηματικὴ παρακολούθησις

τῶν ἔξελιξεων τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῶν ξένων οἰκονομικῶν.

Περιέχει ἀρθρα, μελέτας καὶ στατιστικὰ στοιχεῖα.

Συνδροματικὴ

*· Οργανώσεων, · Οργανισμῶν, Δημοσίων · Υπηρεσιῶν, Τραπεζῶν
Δεκ. 600. · Ανωνύμων · Εταιρειῶν, Δεκ. 300. · Ιδιωτῶν, Δεκ. 200*

· Εξωτερικοῦ : \$ 20

Γραφεῖα

· Οδὸς Δραγατσανίου 4 — Z' "Οροφος — · Αθῆναι 122

Τηλέφωνον : 3233.437